

Pedagoški aspekt problema ovisnosti kod mladih

Ladislav Bognar
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, Osijek
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Problem ovisnosti mladih postaje vrlo aktualan jer su u supkulturi mladih pušenje, alkohol i droga postali sastavni dio društvenog funkcioniranja. Rad donosi teorijski prikaz ove problematike s povijesnog, sociološkog i psihološkog aspekta analizirajući relevantne izvore, ali i empirijske podatke o korištenju raznih vrsta opijata među srednjoškolcima. Rezultati pokazuju da je na uzorku srednjoškolaca Slavonije i Baranje najprisutniji alkohol, što donekle proturječi uobičajenom shvaćanju da je alkohol manji problem. Analizom povezanosti korištenja droga i osjećaja vlastite (ne)sreće rezultati govore da sve tri vrste droga nešto više rabe oni koji se vide sretnim osobama, što također proturječi očekivanjima. Ovo se može objasniti da se ne radi o ovisnicima, nego mladima koji su u fazi eksperimentiranja i povremene upotrebe. Rezultati do kojih se došlo u drugim istraživanjima govore o pozitivnoj korelaciji između osobnog osjećaja nesreće i ovisnosti. Pedagoške implikacije ovog istraživanje upućuju na potrebu unošenja promjena u supkulturu mladih u kojoj pušenje, alkohol i droga neće imati sadašnje značenje i intenzivnije kreativno angažiranje mladih kako u školama, tako i u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: pušenje, alkohol, droge, ovisnost, sreća, supkultura mladih, pedagoške implikacije

Summary

PEDAGOGICAL ASPECT OF THE JUVENILE ADDICTION

Ladislav Bognar
Faculty of Philosophy, University Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Croatia
Department of Pedagogy

The problem of addiction in young population gets to be a live issue because smoking, alcohol and drugs have become the integral part of social functioning in the youth subculture. The article is a theoretical review of this issue from historical, sociological and psychological aspect, analyzing the relevant sources and also the empirical data about the abuse of different kinds of opiates in secondary school population. The results show that in the sample of secondary school pupils in Slavonija and Baranja the most frequent is the abuse of alcohol, which is somewhat contrary to the opinion that alcohol is a lesser problem. The analysis of correlation between drug abuse and the feeling of own (un)happiness shows that all three kinds of drugs are more used by those who perceive themselves as happier, which is also contrary to the expected. The possible explanation is that they are not the addicts but young people who experiment with drugs and use it only occasionally. Results from other studies show the positive correlation between addiction and feeling of unhappiness.

The pedagogical implications of this study indicate the need for a changed youth subculture in which smoking, alcohol and drugs will not have the importance they now have as well as for more intensive creative engagement of young people both in schools and in everyday life.

Key words: smoking, alcohol, drugs, addiction, happiness, youth subculture, pedagogical implications

Problem

Problem ovisnosti mladih je sociološki i psihološki uvjetovan. Mjerenje učestalosti ove pojave, koje se u zadnje vrijeme češće događa, ostaje bez ozbiljnije teorijske razrade, a time se i traganje za načinima postupanja svodi na zagovaranje više-manje represivnih pristupa kao što su „suzbijanje”, „sprečavanje”, „zabranjivanje”, „borba protiv”, „kažnjavanje”. Činjenica da se ovim pitanjem većinom bave liječnici, a manje pedagozi govori da pedagoška dimenzija ovog problema još ostaje teorijski nejasna, što za posljedicu ima deficitarnost adekvatnih pedagoških pristupa ovom aktualnom problemu mladih. Cilj ovog rada je s jedne strane teorijska analiza ovog fenomena, a s druge strane, na osnovi empirijskog istraživanja provedenog u istočnoj Slavoniji i Baranji, ustanoviti dimenzije ove pojave među srednjoškolicima, analizirati uzroke te stvarati pretpostavke za efikasniji pedagoški pristup.

Što je ovisnost

Ovisnost je kulturni i psihološki fenomen koji ima i svoje medicinske učinke. U našoj kulturi to je najčešće pušenje duhana, što relativno brzo rezultira razvojem ovisnosti o nikotinu, to je konzumiranje alkoholnih pića što kod nekih prije, a kod drugih poslije rađa kemijsku ovisnost s vrlo teškim zdravstvenim, obiteljskim i osobnim posljedicama i to je uzimanje različitih kemijskih supstancija koje imaju u početku prividan ugodan učinak, ali ubrzo razvijaju snažnu ovisnost i propadanje ličnosti te velike socijalne probleme.

Kod svih ovisnosti možemo razlikovati nekoliko stadija. Prvi je eksperimentiranje, drugi je povremeno korištenje u raznim prilikama, treći je redovito korištenje, a četvrti je kemijska ovisnost kad osoba ne može bez određene droge i karakterizira je potreba za sve većim dozama. Kad se govori o ovisnicima, onda se misli upravo na tu populaciju, ali čvrsta granica ne postoji i proces prijelaza iz redovite upotrebe i ovisnosti se događa gotovo neprimjetno.

Danas se sve više govori i o nekim drugim modalitetima ovisnosti kao što je pretjerano uzimanje hrane, ovisnost o automatima za igru, o televiziji, o računalu. Čak se u nekim razvijenijim zemljama javljaju i agencije koje nude usluge u odvikavanju od ovih tipova ovisnosti. Ipak, u ovom ćemo se radu zadržati na ovisnostima o pušenju, alkoholu i drogama.

Povijesni pregled

Pušenje se u Europi pojavljuje nakon otkrića Amerike. U početku su uslijedile zabrane i osude, pa i najstrože kazne. Tako je engleski kralj Jakov I. u 17. stoljeću dao odrubiti glavu pomorcu W. Raleighu zbog uvoza duhana¹. Ipak, potrošnja duhana je nastavila nezaustavljivo rasti i to je uskoro preraslo u vrlo unosnu granu gospodarstva. Osobito je u dvadesetom stoljeću naglo rasla potrošnja duhana (grafikon 1). Tek od šezdesetih godina tog stoljeća uočavaju se velike štetne posljedice pušenja na zdravlje pa od tada počinju sustavna nastojanja da se ova epidemija zaustavi. Posljednjih godina u sve većem broju zemalja uvode se različite mjere kako bi se smanjilo pušenje i tako zaštitilo zdravlje stanovništva.

Alkohol je najstarija droga koja se prema arheološkim nalazima rabila još prije 35-40 tisuća godina. U stoljećima u kojima je životni vijek produžen toliko da može nakon dugotrajne redovite uporabe nastati kemijska ovisnost javlja se alkoholizam kao društveni problem. U dvadesetom stoljeću alkoholizam poprima razmjere koji ga svrstavaju u jedan od najozbiljnijih društvenih problema.

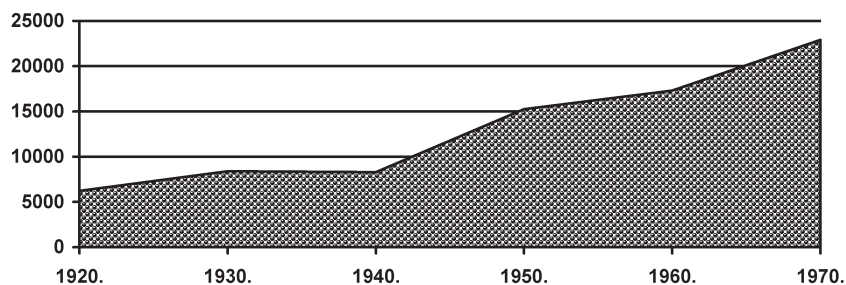
Alkoholizam je posebno razvijen u muškoj populaciji u kojoj je zastupljen oko 15 – 30%. No, postupno se povećava i broj žena alkoholičara. Raširenosti alkoholizma doprinosi potpuna tolerancija prema ovoj drogi u europskoj kulturi, te različiti društveni rituali koji su popraćeni pijenjem alkohola.

Među ostalim drogama dugu tradiciju uporabe ima kokain koji su poznavale još drevne Inke.

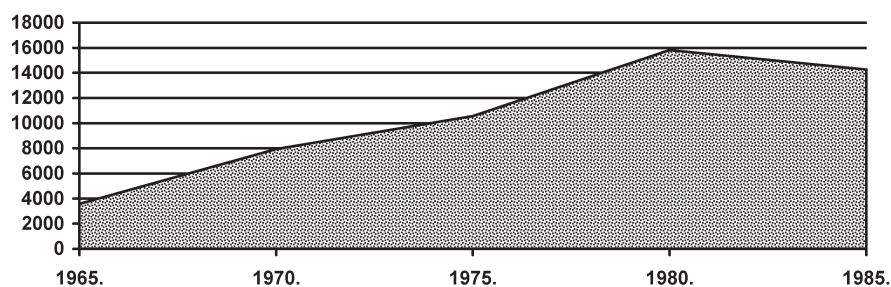
¹ Prema Čop i dr., 1993, 14.

Ipak, korištenje droga kao opijata intenzivnije je počelo u drugoj polovici dvadesetog stoljeća najprije u SAD-u, a zatim u Europi. Počelo je masovnijom uporabom marihuane među mladima, a

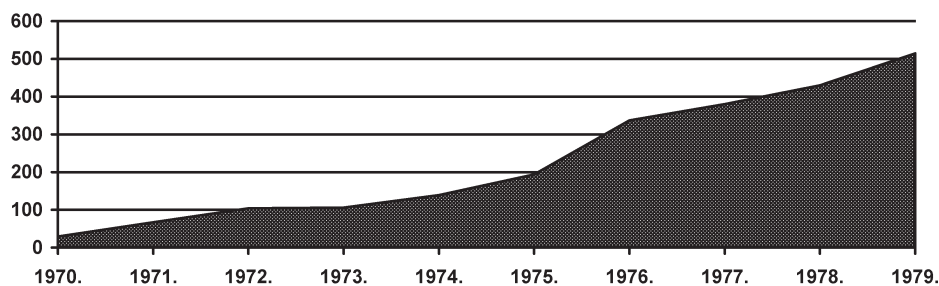
nastavilo se jačim psihostimulatorima. Procjena je da u Hrvatskoj ima oko 6000 ovisnika o drogama ili 1, 2% i oko 35 000 povremenih korisnika ili 7%⁴

Slika 1. Potrošnja cigareta po stanovniku u Europi u dvadesetom stoljeću²

Slika 2. Broj liječenih alkoholičara u Hrvatskoj u drugoj polovici XX. st.³

Slika 3. Broj umrlih od posljedica droge u Njemačkoj u sedamdesetima⁵

² Adaptirano prema Hudolin, 1987, 180.

³ Isto, 142.

⁴ Prema Sakoman, 1995, 8.

⁵ Prema Hudolin, 1987, 197.

Sociološki aspekt problema

Autori koji se bave ovom problematikom u razmatranju društvenih aspekata naglašavaju različite uzroke za pojedine vrste droga. Tako za duhan misle da konzumiranje počinje u ranoj mladosti pod utjecajem društva vršnjaka (Hudolin, 1987). Budući da se pušenje brani u dječjoj dobi to je među mladima često shvaćeno kao znak „odraslosti” (Čop i dr., 1993, 34), a ovisnost nastaje poslije, nakon povremene i svakodnevne uporabe. Kod alkohola je nešto drugačija situacija jer je on dio kulture, pa i dio prehrane osobito u mediteranskim zemljama. Ova „kultura pijenja” važan je društveni činitelj u razvoju alkoholizma, pri čemu dodatnu ulogu ima „mala grupa” u koju je uključen pojedinac, koja vrši snažan pritisak. (Nygaard, P. 2001). Zato su postupci odvikavanja od alkohola uspješni koliko vrše intervenciju u ovu „socijalnu mrežu” (isto, 235). Kod ostalih droga koje su osobito uzele maha sedamdesetih one su imale oblik društvenog protesta mladih protiv zapadnog društva, a širile su se putem nove kulture koja je bila izraz tog mladenačkog revolta (Hudolin, V., 1987, 191). Nažalost, teške društvene posljedice za velik dio te mlade generacije bile su očite.

Psihološki aspekt ovisnosti

Svi se autori slažu da ovisnost ima svoju psihološku dimenziju, ali zavisno od teorijskog polazišta različito je objašnjavaju. Ovdje ćemo se zadržati na dva najčešća pristupa — psihoanalitičkom i humanističkom.

Psihoanalitički pristup govori o potiskivanju postojećih problema u podsvijest i nespremnost da se čovjek nosi s okolnostima svog života i društvenim okolnostima (Britton, P. C., 2004). Tako mogu biti očekivanja od alkohola bolja socijalna prihvaćenost, razvoj samopouzdanja, oslobađanje od straha, bolje nošenje s neugodnim emocijama te poticanje seksualne želje i veća sigurnost u seksualnim kontaktima (Demmel, R. i Hagen, J., 2004). Somer, E. (2003) je na uzorku od 102 ovisnika o heroinu pronašla da su u djetinjstvu imali veći broj trauma kao što su emocionalno zanemarivanje, emocionalno zlostavljanje, fizičko zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i seksualno zlostavljanje. Utvrdila je pozitivnu korelaciju

između intenziteta doživljene traume i otpora u psihosocijalnom tretmanu pa zaključuje da bez prethodne prorade traumatskog iskustva postoji mala vjerojatnost u uspješnost odvikavanja od ovisnosti (str. 346).

Humanistički pristup ne zagovara okretanje prošlosti nego aktivnost na zadovoljavanju sadašnjih potreba. Tako Glasser, W. (1988) ovisnost definira kao posljednji stadij osobe koja nije uspjela zadovoljiti svoje osnovne potrebe. Prethodni su materijalno osigurana osoba, ali koja je tek djelomično razvila svoje ljudske potencijale, osoba koja odustaje od nastojanja za vlastitom samorealizacijom, osoba s poremećajima i naposljetku negativno ovisna osoba. On naglašava da je to rezultat vlastite aktivnosti, odnosno neaktivnosti i osoba uvijek nanovo može okrenuti proces događanja u pozitivnom smjeru. On zato govori i o tzv. pozitivnim ovisnostima kao što su trčanje, šetanje sa psom ili igranje tenisa. Cox, R. i Orford, J. (2004) istraživali su upravo ovaj oblik „ovisnosti” (kao što su trčanje, vožnja bicikla, vježbanje u teretani, golf, šetnja, skijanje, plivanje, aerobik) i došli su zaključka da pojedinci koji se bave ovim aktivnostima imaju ugodan osjećaj da svoje tijelo i svoje zdravlje „imaju pod kontrolom”. Autori navode da u određenim okolnostima i ovakva pozitivna ovisnost može poprimiti patološke karakteristike.

Osobna sreća i ovisnosti

Uspješno zadovoljavanje osnovnih potreba vodi osjećaju sreće. „Sreća je nusproizvod uravnoteženog, raznolikog i zadovoljavajućeg života koji ispunjava vaše potrebe”, kaže Good, P. E. (1991, 11). Pri tome sreću ne treba promatrati kao neko statično i konačno stanje, nego kao aktivnost: sretan čovjek gradi brod, piše simfoniju, podučava svoju djecu ili uzgaja vrt (isto, 11). Pojam osobne sreće s kognitivnog aspekta razrađuju Miljković, D. i Rijavec, M. (2001) naglašavajući snagu pozitivnog mišljenja: „Većina neugodnih osjećaja posljedicom je krivoga načina razmišljanja” (str. 24). Autorice u svojoj knjizi *Kako postati i ostati (ne)sretan?* posebno analiziraju na popularan način iracionalna vjerovanja koja čovjeka unesrećuju.

Kako se osnovne potrebe zadovoljavaju u odnosu s ljudima, ispitali smo povjerenje u ljude

(Bogнар i sur., 2004). Mladi većinom nisu sigurni može li se imati povjerenja u većinu drugih ljudi ili smatraju da je to nemoguće, a samo manji dio ima povjerenja u većinu drugih ljudi. Kad smo usporedili osjećaj sreće i povjerenja u ljude dobili smo određenu razliku. To znači da sretni pojedinci imaju nešto više povjerenja u većinu drugih ljudi negoli nesretni.

Sakoman, S. (1995) daje plastičan opis nekoliko slučajeva mladih ovisnika uglavnom vrlo nesretnih ljudi. Ovdje smo te slučajeve prikazali u tablici kako bismo imali pregled njihovih simptoma, uzroka problema, poduzetih mjera i ishod.

TABLICA 1. OSJEĆAJ SREĆE I POVJERENJE U LJUDE

		Mislim da sam sretna/sretan.		Σ
		da	ne	
Povjerenje	da	50	6	56
	ne znam	111	17	128
	ne	61	21	82
	Σ	222	44	266

$$\chi^2 = 7,247 (0,01)$$

TABLICA 2. ANALIZA SLUČAJEVA⁶

Slučaj	Simptom	Uzroci	Poduzete mjere	Ishod
bezimeni	puši marihuanu, pozitivan stav prema drogi, problemi u ponašanju	pozitivan stav prema drogama	pokušaj promjene stava; zatvor	nepovoljan
Martina	sukob s roditeljima; „previše svoja“; ovisnik najprije o lakšim, a poslije o težim drogama.	izgubila poštovanje prema roditeljima	razgovor, savjetovanje. zatvor.	nepovoljan
Zlatko	ovisnost o drogama, igri na automatima, krađa	raspad obitelji	terapija, vraćanje dugova, suradnja obaju roditelja	povoljan
Snježana	ovisnost o drogama, odlazak od kuće, promiskuitet, prostitucija	niska razina samopoštovanja, odbačenost od oca	terapija, suradnja oca	djelomično povoljan
Marko i Mario	ovisnici o heroinu, skitnja, bijeg od škole	raspad obitelji	liječenje, terapija, zatvor	nepovoljan (pokušaj suicida)
Domagoj	ovisnost o alkoholu i heroinu	raspad obitelji, prekid veza s ocem i alkoholizam te promiskuitet majke	obiteljska terapija, razdvajanje od majke i uspostava komunikacije s ocem	nakon prvobitnog uspjeha, nakon povlačenja oca ponovno vraćanje heroinu
Zagrepčanin	ovisnost o tabletama, drogi i alkoholu	nizak nivo samopoštovanja i sigurnosti zbog nestabilnih odnosa u obitelji.	liječenje, terapija	smrt zbog predoziranja heroinom

⁶ Adaptirano prema Sakoman, S. 1995, 73 – 84.

Vidimo da se pokraj ovisnosti o drogama javlja i ovisnost o alkoholu, igri na automatima, ali i krađa, prostitucija i kriminal. U jednom slučaju autor kao uzrok navodi pozitivan stav mladića o drogama, dok je u svim ostalim slučajevima riječ o obiteljskim problemima. Vrlo je znakovito da nijedan slučaj nije uspješno riješen, što može upućivati na svu složenost problema ovisnosti. Jasno je da se radi o mladim nesretnim ljudima koji su većinom zbog okolnosti u kojima žive, a katkad i vlastitog krivog izbora, zapali u ovisnosti i kriminal iz kojeg ne mogu izaći.

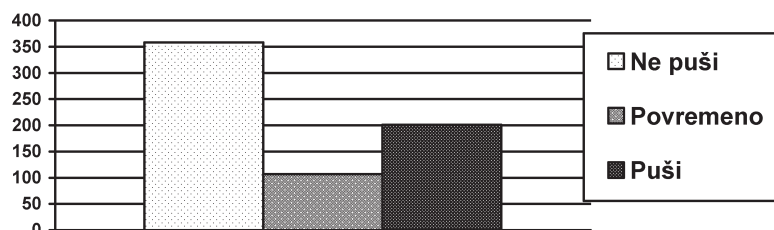
Rezultati istraživanja

U opsežnom istraživanju problema mladih na području Slavonije i Baranje⁷ dobili smo i rezultate o pušenju, konzumiranju alkohola i ostalih droga. Ispitivanje je provedeno s učenicima srednjih škola (N = 717). Ovdje donosimo rezultate o pušenju,

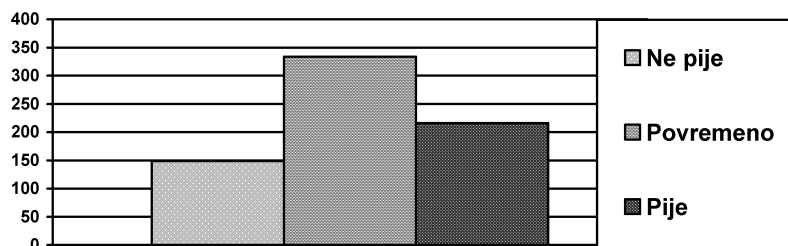
konzumiranju alkohola i korištenju ostalih droga. Na nešto manjem uzorku (N = 275) za ovu prigodu analizirali smo odnos korištenja ovih sredstava u odnosu na osjećaj vlastite sreće. Na taj smo način pokušali provjeriti hipotezu o povezanosti uporabe ovih sredstava sa stupnjem zadovoljenosti osnovnih potreba, čiji pokazatelj može biti osjećaj sreće ili nesreće.

Pri statističkoj obradi koristimo se hi-kvadratom (χ^2) koeficijentom kontingencije (C), koji se izračunava iz hi-kvadrata, a interpretira se kao pokazatelj povezanosti dvaju pojava.⁸ Razinu važnosti za hi-kvadrat navodimo u zagradi ako nije manja od 0,05.

Pušenje je među našim ispitanicima prisutno, ali većina ne puši. Takvih je 53%. One koji puše od 1 cigarete tjedno do 5 dnevno iskazali smo kao povremene pušače i takvih je 16%. U pušače smo svrstali one koji puše od 6 pa više od 20 cigareta na dan i ima ih 31%. Više od 20 cigareta dnevno puši 6% naših srednjoškolaca.

Slika 4. Pušenje srednjoškolaca

Slika 5. Konzumiranje alkohola

⁷ Bognar, L. i dr., 2004.

⁸ Prema Mužić, 1982.

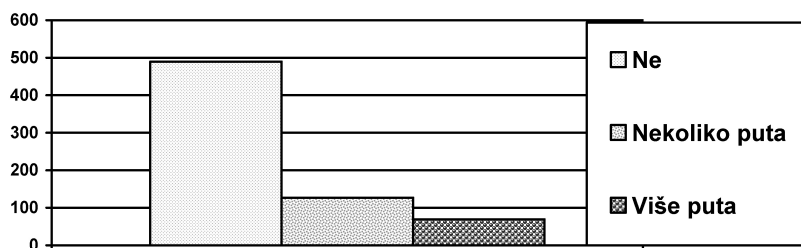
Puno je manja apstinencija srednjoškolaca kad je u pitanju alkohol jer nikad ne pije samo njih 22%. Većina je onih koji popiju mjesečno od jednog do pet pića i ima ih 48%, a 30% pije od šest pa više od dvadeset pića na mjesec.

Budući da je kod ostalih droga manja tolerancija društvene sredine, možemo pretpostaviti da su ispitanici bili manje iskreni. Zato je vrlo vjerojatno da se stvarno stanje nešto razlikuje od rezultata koje smo dobili. Prema izjavama ispitanika

72% nije nikad probalo drogu, 18% je jedanput ili nekoliko puta, a više puta 10%.

Na tablici 2 prikazan je odnos osjećaja vlastite sreće i pušenja. Ispitanici su odgovarali koliko se slažu s konstatacijom „Mislim da sam sretna/sretan.” Odgovori su bili:

- u potpunosti se odnosi na mene,
- uglavnom se odnosi na mene,
- uglavnom se ne odnosi na mene,
- nikako se ne odnosi na mene.

Slika 6. Konzumiranje droga

TABLICA 3. ODNOS OSJEĆAJA SREĆE I NEPUŠENJA

		Mislim da sam sretna/sretan.				Σ
		da	uglavnom da	uglavnom ne	ne	
Pušenje	ne	37	68	18	10	133
	pokatkad	8	23	11	0	42
	da	36	56	7	1	100
	Σ	81	147	36	11	275

$$\chi^2 = 19,759 \quad (0,01) \quad C = 0,26$$

TABLICA 4. ODNOS OSJEĆAJA SREĆE I KONZUMIRANJA ALKOHOLA

		Mislim da sam sretna/sretan.				Σ
		da	uglavnom da	uglavnom ne	ne	
Alkohol	ne	20	26	10	2	58
	pokatkad	33	75	18	5	131
	da	28	46	8	4	86
	Σ	81	147	36	11	275

$$\chi^2 = 6,484 \quad C = 0,15$$

Ako gledamo zajedno one koji se osjećaju sretnima i uglavnom sretnima, vidimo da ih većina stalno ili povremeno puši (53%), dok je to kod onih koji se osjećaju nesretnim ili uglavnom nesretnim manjina (40%). Odnos osjećaja sreće i konzumiranja alkohola je vidljiv na tablici 3.

20% onih koji se osjećaju više ili manje sretnima ne konzumira alkohol, ali čak 32% to čini vrlo često. Kod onih koji se osjećaju nesretnima 25% ne konzumira alkohol, a 25% to čini često. Slično je i s konzumiranjem droge: oni koji se osjećaju sretnima apstiniraju u 68% slučajeva, a oni koji su nesretni u 76% slučajeva.

Statistički pokazatelji nam govore da su to razlike koje se mogu smatrati slučajnim. Jedino kod

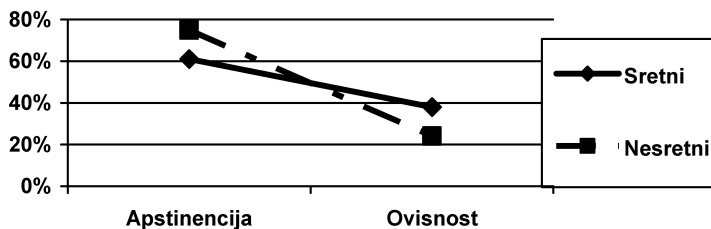
pušenja imamo razinu važnosti 0,01, ali koeficijent kontingencije (C) pokazuje da je povezanost vrlo mala, a kod alkohola i droga gotovo da i ne postoji. Taj odnos je vidljiv i na grafikonu (slika 7) gdje smo prikazali odnos osjećaja sreće i apstinencije, odnosno konzumiranje svih triju vrsta droga. Ovdje smo izostavili povremeno pušenje i pijenje alkohola.

Ovdje je $c_2 = 6.505$ važan na razini 0,05, a koeficijent kontingencije $C = 0,20$ govori o maloj (i to negativnoj) povezanosti. Dakle, hipotezu da će nesretni češće posezati za nekom od ovisnosti nismo potvrdili i čak smo dobili suprotne rezultate da to češće čine oni koji se osjećaju sretnima.

TABLICA 5. ODNOS OSJEĆAJA SREĆE I KONZUMIRANJA DROGA

		Mislim da sam sretna/sretan.				Σ
		da	uglavnom da	uglavnom ne	ne	
Droge	ne	52	104	28	8	192
	pokatkad	18	31	5	1	55
	da	11	12	3	2	28
	Σ	81	147	36	11	275

$$\chi^2 = 4,657 \quad \chi = 0,1$$

Slika 7. Odnos osjećaja sreće i ovisnosti

Rasprava

Rezultati govore da većina srednjoškolaca na području istočne Slavonije i Baranje ne puši i ne konzumira drogu, ali većina povremeno ili često pije alkohol. Ovo je vrlo znakovit podatak jer upozorava na to da je alkohol u ovom kraju zapravo najveća opasnost. Danas je postalo *cool* provoditi vrijeme u kafićima i lokalima gdje se sjedi u društvu uz neko piće, koje je vrlo često alkohol. To je ušlo u normalni oblik ponašanja na zabavama, proslavama i druženjima. Ovome doprinosi i neproduktivna orijentacija koja je vidljiva po tome što su mladi u istom istraživanju navodili kao osnovni problem nedostatak zabave i dosadu. Smatra se da je sreća kad se zabavljaš i kad ti nije dosadno, a ne kad radiš nešto kreativno. Neproduktivna se orijentacija sustavno razvija u školama gdje je naglasak na memoriranju i reproduciranju, a ne na stvaralaštvu i rješavanju problema, ali i u obiteljima gdje roditelji mlade uglavnom štite od rada i vlastitog angažiranja pa mladi često i do tridesete godine žive na račun svojih roditelja oslobođeni bilo kakve brige za vlastitu egzistenciju.

To što nismo našli povezanost između korištenja pušenja, alkohola i ostalih droga s jedne strane i osjećaja nesreće s druge strane u suprotnosti je s opisima slučajeva teških ovisnika koje donosi Sakoman 1995. (vidjeti tablicu 2). Ondje se, osim u jednom slučaju, radi o izrazito nesretnim osobama kojima su dugotrajno ugrožene osnovne potrebe (potreba za sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem i samopoštovanjem) i bježanje u drogu bio je način potiskivanja stvarnih problema koje ti mladići i djevojke nisu sami mogli riješiti. U suprotnosti je i s istraživanjem nešto starijih ovisnika o drogama ($M = 35.1$) koje opisuje Somer (2003). Rezultati su pokazali da postoji korelacija između traume u djetinjstvu i psiholoških problema (disocijacija⁹) te otpora oslobađanju od ovisnosti o drogama.

Ovdje pak uglavnom nemamo posla s ovisnicima nego se radi o mladima koji su u fazi povremenog korištenja alkohola i droga te ovisnost još kod većine nije ni mogla nastupiti, iako za to postoji realna opasnost. Kod pušenja je situacija donekle drugačija jer se uglavnom radi i o oblicima ponašanja u društvu (kafići, izlasci, diskotekovi), ali i o manifestiranju odraslosti jer se u

našoj kulturi smatra da je pušenje primjereno ponašanje za odrasle osobe.

Budući da naši ispitanici većinom konzumiraju alkohol, jasno je da to nije ovdje povezano s osjećajem nesreće, već naprotiv — alkohol je u funkciji povećavanja ugone u trenucima opuštenosti. Ovdje nam u interpretaciji može pomoći već citirano istraživanje Demmel, R. i Hagen, J. (2004) koji su ustvrdili da se alkohol upravo i konzumira zbog takvih očekivanja. Oni navode izjave ispitanika kao:

- Nakon nekoliko pića ja sam obično bolje raspoložen/raspoložena.
- Nekoliko pića mi olakšava razgovor s ljudima.
- Od alkohola sam manje sramežljiv.
- Pijenje pomaže ljudima da se bolje osjećaju u društvu.
- Seksualno se bolje osjećam nakon nekoliko pića.
- Mnogo sam uvjerljiviji/uvjerljivija nakon nekoliko pića (str. 132).

Mislimo da mladi u našem slučaju ne piju alkohol zbog bježanje od stvarnosti, nego upravo za bolje uključivanje u stvarnost, oni ne piju da bi potisnuli neugodna sjećanja na traumatska iskustva, nego upravo da bi još pojačali ugodne trenutke, oni ne piju što su nesretni, nego što su sretni jer su u društvu prijatelja i jer im je uz piće još ugodnije. Odnosno, alkohol ovdje ima manje psihološku a više društvenu funkciju. Pijenje alkohola je postao normalni oblik ponašanja mladih kad se nalaze u društvu i u funkciji je boljeg uklapanja u društvo.

Na taj je način velik broj mladih sustavno izložen problemu ovisnosti koja se javlja nakon dužeg konzumiranja bilo koje droge, a u našem slučaju se uglavnom radi o alkoholu. Kad nastupi faza kemijske ovisnosti, onda se vrlo brzo prelazi na jače opijate i tada se upada u pakao ovisnosti iz kojeg se vrlo teško izlazi.

Pedagoške implikacije

Problem ovisnosti se može riješiti širom društvenom akcijom za smanjivanje tolerancije prema pušenju i alkoholu te smanjivanjem dostupnosti ovih opijata mladima. U tom pogledu su dobro došle inicijative koje u našem društvu, a i u većini

⁹ Disocijacija = neprisjećanje, zaboravnost, prekidanje asocijativnih veza.

drugih zemalja, idu za tim da se smanji tolerancija prema pušenju i konzumiranju alkohola (za sada uglavnom pri vožnji automobila). Posebno su vrijedne medijske propagandne akcije za smanjenje pušenja i konzumiranja alkohola. Na taj način se postupno stvara jedna nova kultura u kojoj će pušenje i pijenje biti sve manje prihvaćeno.

Supkultura u kojoj žive mladi često je u opoziciji kulturi odraslih i ona egzistira relativno samostalno. Za sada je u toj kulturi od svih ovisnosti najprisutniji alkohol i to bi očito trebalo mijenjati. Ovdje bi dobro došle upravo inicijative mladih na mijenjanju vlastite supkulture čiji izraz neće biti pušenje, opijanje i drogiranje, nego zdrav način života. To se može poticati i pedagoškim pristupima ako se mladi više kreativno angažiraju kako u školama, tako i u slobodnom vremenu, što sve vodi zdravoj produktivnoj orijentaciji.

Budući da ovim istraživanjem nismo izdvojili stvarne ovisnike, nismo dobili pokazatelje o povezanosti ovisnosti s nezadovoljenim osnovnim ljudskim potrebama i osjećajem sreće. To, međutim, ne negira činjenicu da dublje upadanje u ovisnosti kod mladih koji imaju problema znači vrlo realnu opasnost, što dokazuju druga istraživanja koja smo citirali. Zato je stvaranje pedagoškog okruženja u kojem će mladi uspješnije razvijati svoju osobnost važna prevencija ovisnosti.

Zato bi trebalo kreirati konzistentan sustav edukacije o zdravome načinu života koji bi obuhvatio i problem ovisnosti. Ta edukacija mora uzimati u obzir sve činitelje odgoja kao što su roditelji, učitelji, organizatori slobodnog vremena mladih, medijski djelatnici pa ih za to treba i osposobiti. Ta aktivnost ne može imati oblik kampanje (iako kampanja može biti jedna od metoda kojom se rabi), nego treba biti dio sustavnog odgojnog djelovanja.

U iskustvima koja imamo s programom „Edukacijom do zdravlja” (Shapiro i Flaherty-Zonis, 2001), koji je realiziran u okviru Foruma za slobodu odgoja, možemo izdvojiti važnost kurikuluma. Filozofija tog kurikuluma mora poštovati holistički pristup koji jednako cijeni sve aspekte ljudskog zdravlja kao što su fizičko zdravlje, mentalno zdravlje, emocionalno, socijalno i osobno. Mladi ljudi u tom pristupu ne mogu se plašiti posljedica, nego ih treba osnaživati za odgovorno ponašanje za vlastito zdravlje, ali i zdravlje drugih.

Osnovni oblik je radionica uz koju se primjenjuje i aktivnost u malim grupama, ali i individualne aktivnosti. Metodčki pristup preferira aktivnost učenika kao što je razgovor u grupi, praktičan rad, poučavanje drugih i istovremena primjena naučenog. No bit je da se stvara klima u kojoj se događa tzv. bitno učenje koje je bliže terapiji negoli tradicionalnom učenju. To se postiže uvodnim predstavljanjem, češćim govorenjem o sebi te aktivnostima koje se nazivaju „ledolomci”. Posebno je važna uloga voditelja koji prethodno moraju biti osposobljeni za vođenje radionica. Radionice u pravilu vode dva voditelja različitog spola, što je važno zbog identifikacije učenika.

Kad je riječ o školama, tradicionalna nastava koja je okrenuta iznošenju činjenica i memoriranju u ovakvoj edukaciji ne može biti uspješna i može čak imati i suprotan učinak jer je mladi osjećaju kao jedan oblik indoktrinacije. Indoktrinacija je nešto čemu se pruža otpor pa to ne može biti put koji vodi rješenju ovog složenog problema. Da bi škola mogla biti efikasna u nošenju s ovim novim izazovom, mora se i sama početi bitno mijenjati. Te promjene bi imale nekoliko razina.

Prva je na razini plana i programa. U planu pokraj obrazovnih sadržaja mora biti znatno više mjesta za odgojnu problematiku. Vrijeme predviđeno za sat razrednika moglo bi biti upotrijebljeno za ovu namjenu. Program zdravstvene edukacije ne treba biti nešto izolirano, nego dio programa odgoja koji obuhvaća i sve ostale sadržaje egzistencijalnog, socijalnog i humanističkog odgoja.¹⁰ Problematika zdravstvenog odgoja dijelom je i sadržaj nekih drugih predmeta.

Druga razina promjena je sam odgojno-obrazovni proces koji treba postati suradnički odnos učitelja i njihovih učenika u kojem fenomen ovisnosti (kao i sve ostalo čime se bavi nastava) neće biti shvaćen kao nešto o čemu se sve zna pa samo treba naučiti pravila ponašanja, nego kao izazov koji traži nove i kreativne odgovore. Na učenicima i njihovim učiteljima je da ih zajednički traže putem istraživanja, projekata, debata, kampanji itd. Pri tome je važno imati na umu da je produktivna orijentacija mladih, životni optimizam i pozitivna slika o sebi najbolja prevencija svih ovisnosti.

Treća razina je promjena odnosa prema mladim ovisnicima i potencijalnim ovisnicima, za što

¹⁰ Primjer takvog cjelovitog programa odgoja dali smo u knjizi Metodika odgoja (vidi popis literature).

je sadašnja škola potpuno nepripremljena. Umjesto stigmatizacije i istjerivanja iz škole svi koji rade s mladima moraju biti osposobljeni za prepoznavanje rizičnih ponašanja, ali i pojedinih stadija ovisnosti, kao i za pružanje pomoći mladim osobama koje se nalaze u rizicima i opasnosti da postanu ovisnici.

Četvrta razina je suradnja s najvažnijim odgovornim činiteljem — roditeljima. Možemo slobodno reći da je u našim školama upravo suradnja s roditeljima nešto što je na nedopustivo niskoj razini. Škola na ovom delikatnom području opasnosti od ovisnosti ostaje nemoćna ako nema dobru suradnju s obiteljima svojih učenika, pa čak i ako te obitelji loše funkcioniraju. Ali ta suradnja veoma je važna i za roditelje jer preko suradnje sa školom mogu dobiti i stručnu pomoć u prevenciji ovisnosti, a kad se ona dogodi, upravo škola mo-

že roditeljima biti most s drugim specijaliziranim institucijama koje im mogu pomoći.

* * *

Činjenica je da se u našem sustavu odgoja i obrazovanja ovom aktualnom problemu ne posvećuje adekvatna pozornost. U istraživanju koje smo proveli u srednjim školama mladi su upozoravali da su programi pretrpani po njihovu mišljenju nebitnim sadržajima, a da se upravo ne govori o ovim životnim pitanjima. U centraliziranom školskom sustavu gdje smišljenog odgoja gotovo i nema očito nema mjesta za stvarne životne probleme ljudi u odrastanju. I na znanstvenoj razini pedagozi se još uvijek nedovoljno bave ovim problemom koji više nije samo prijeteća opasnost. Pedagozi snose veliku odgovornost što o ovom problemu šute.

Literatura

- Bognar, L. (2001), *Metodika odgoja*, Pedagoški fakultet, Osijek.
- Bognar, L., Hugo, M., Jerkelund, Ch., Munjiza, E., Peko, A., Vodopija, I. (2004), *Problemi mladih Slavonije i Baranje*, Filozofski fakultet, Osijek.
- Britton, P. C. (2004), *The Relation of Coping Strategies to Alcohol Consumption and Alcohol-Related Consequences in a College Sample*, „Addiction Research and Theory”, Vol. 12, No. 2, 103 — 114.
- Cox, R., Orford, J. (2004), *A Qualitative Study of the Meaning of Exercise for People who could be Labelled as 'Addicted' to high Frequency Exercising*, „Addiction Research and Theory”, Vol. 12, No. 2, 167 — 188.
- Čop, N., Perina, I., Hudek, J. (1993), *Kako odgojiti nepušača*, Školska knjiga, Zagreb.
- Demmel, R., Hagen, J. (2004), *The Structure of Positive Alcohol Expectancies in Alcohol-Dependent Inpatients*, „Addiction Research and Theory”, Vol. 12, No. 2, 125 — 140.
- Glasser, W. (1988), *O kontrolnoj teoriji i realitetnoj terapiji*, „Socijalna zaštita”, br. 26 — 27, Zagreb.
- Good, P.E. (1991), *U potrazi za srećom*, NIP „Alineja”, Zagreb.
- Hudolin, V. (1987), *Socijalna psihijatrija i psihopatologija*, Priručnik za socijalne radnike, II. dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Miljković, D., Rijavec, M. (2001), *Kako postati i ostati (ne)sretan? Psihologija iracionalnih vjerovanja*, IEP, Zagreb.
- Mužić, V. (1982), *Metodologija pedagoškog istraživanja*, III. prerađeno i nadopunjeno izdanje, Svjetlost, Sarajevo.

- Nygaard, P. (2001), Intervention in Social Networks: A New Method in the Prevention of Alcohol-Related Problems, „Addiction Research and Theory”, Vol. 9, No. 3, 221 – 237.
- Sakoman, S. (1995), Doktore, je li istina da trava čisti pluća? SysPrint, Zagreb.
- Shapiro, S., Flaherty-Zonis, C. (2001), Edukacijom do zdravlja, Forum za slobodu odgoja, Zagreb.
- Somer, E. (2003), Prediction of Abstinence from Heroin Addiction by Childhood Trauma, Dissociation, and Extent of Psychosocial Treatment, „Addiction Research and Theory”, Vol. 11, No. 5, 339 – 348.

Zusammenfassung

DER PÄDAGOGISCHE ASPEKT DES ABHÄNGIGKEITSPROBLEMS BEI DEN JUGENDLICHEN

Ladislav Bognar
Philosophische Fakultät, Universität Josip Juraj Strossmayer, Osijek, Kroatien
Abteilung für Pädagogik

Das Abhängigkeitsproblem der Jugendlichen wird sehr aktuell, weil in der jugendlichen Subkultur Rauchen, Alkohol und Drogen einen festen Bestandteil des gesellschaftlichen Funktionierens bilden. Die Arbeit bringt eine theoretische Übersicht dieser Problematik unter geschichtlichen, soziologischen und psychologischen Gesichtspunkten, indem sie relevante Quellen, aber auch empirische Angaben über den Drogenmissbrauch unter Jugendlichen auswertet. Die Ergebnisse zeigen, dass bei den befragten Mittelschülern aus Slawonien und Baranja der Alkoholkonsum am verbreitetsten ist. Dies steht im gewissen Widerspruch zu der üblichen Meinung, dass der Alkoholkonsum ein geringeres Problem darstellt. Durch eine Analyse des Zusammenhangs von Drogenkonsum und eigenem (Un-)Glücksgefühl konnte festgestellt werden, dass alle drei Suchtarten etwas mehr unter Jugendlichen verbreitet sind, die sich selbst als glückliche Personen erleben. Auch diese Tatsache widerspricht den Erwartungen. Sie kann dadurch erklärt werden, dass es um keine Drogenabhängigen, sondern um Gelegenheitskonsumenten handelt, die mit den Drogen nurexperimentieren wollen. Ergebnisse aus den anderen Untersuchungen zeigen jedoch eine positive Korrelation zwischen dem persönlichen Unglücksgefühl und der Abhängigkeit. Pädagogische Implikationen dieser Untersuchung liegen in der Einsicht, Veränderungen in der jugendlichen Subkultur anbahnen zu müssen, so dass dem Rauchen, Alkohol – und Drogenkonsum nicht mehr eine zentrale Bedeutung beigemessen wird, sondern Jugendliche sowohl in den Schulen als auch im Alltagsleben intensiver kreativ beschäftigt werden.

Stichworte: Rauchen, Alkohol, Drogen, Abhängigkeit, Glück, Jugendsubkulturen, pädagogische Implikationen.